

David Harvey

Kratka povijest neoliberalizma

Prijevod s engleskog: Stipe Ćurković

V.B.Z. d.o.o., Zagreb, 2013.

Prikaz: Josip Cmrečnjak

David Harvey (1935, UK) je Fellow Britanske akademije i Distinguished Professor na Diplomskom centru Gradskog sveučilišta u New Yorku (CUNY) gdje predaje antropologiju i geografiju. Doktorat iz geografije stekao je na sveučilištu Cambridge 1961. godine. Dobitnik je brojnih priznanja od kojih možemo spomenuti samo neka: *Outstanding Contributor* (1980) koju dodjeljuje Udruženje američkih geografa, zatim *Anders Retzius Gold Medal* (1989) od Švedskog društva za antropologiju i geografiju te nagradu *Patron's Medal* Kraljevskog geografskog društva koju je primio 1995. godine. Osim *Kratke povijesti neoliberalizma* (*A Brief History of Neoliberalism*, Oxford University Press, 2005) autor je mnogih zapaženih radova iz područja marksističke geografije, antropografije (humanističke geografije), političke ekonomije i urbane sociologije. Neke od značajnijih knjiga su mu *The Limits to Capital* (1982), *The Condition of Postmodernity: An En-*

quiry into the Origins of Cultural Change (1989), *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography* (2001), *The New Imperialism* (2003), *A Companion to Marx's Capital* (2010), *The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism* (2010) i najnovija *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism* (2014). Harvey je zagovaratelj ideje i pokreta „Pravo na grad“ kojim propituje prostorne odnose urbanog življenja, procese gentrifikacije, upozorava na rastuću privatizaciju javnih površina i posljedičnu negativnu transformaciju koju ti efekti imaju na pristup zajedničkim gradskim resursima i javnom dobru.

U knjizi *Kratka povijest neoliberalizma*, koja je, usput budi rečeno, prva knjiga ovog autora prevedena na hrvatski, David Harvey adresira fenomen koji nema dugi historijat (u smislu trajanja), no usprkos tome ima neizmjeran utjecaj na svakodnevni život ljudi kako na kapitalističkoj periferiji u slučaju Hrvatske tako i u financijskim

centrima Zapadne Europe i SAD-a. Autor minuciozno prikazuje historijsku putanju i genealogiju ideja i praksi koje možemo podvesti pod zajednički nazivnik – neoliberalizam. Treba imati na umu, dakako, da je knjiga pisana i objavljena prije financijske krize iz 2008. godine, krize koja se nadaje kao kulminacija globalnih neoliberalnih politika zadnjih 30 godina. Odgovor na pitanje što je to neoliberalizam kontekstualno nam omogućuje knjiga *The Condition of Postmodernity. An Enquiry into the Origins of Cultural Change* iz 1989. godine u kojoj David Harvey ocrtava poučnu i snažnu kritiku postmodernizma tvrdeći da on, kao mentalni obrazac, predstavlja kulturnu manifestaciju kasnog kapitalizma, a posebno da proizlazi iz transformacije vremena i prostora koji metamorfiraju te se prilagođavaju pomaku od političke ekonomije temeljene na industrijskom fordizmu na onu temeljenu na fleksibilnoj, špekulantskoj akumulaciji. Rast postmodernističkih kulturnih obrazaca treba dovesti u svezu s proliferacijom onoga što Harvey naziva *time-space compression* (Harvey, 1989: 147). Međutim, autor naglašava da je ta „prom-

jena“ u načinu percepcije svijeta kvalitativnog karaktera, no forma same društvene reprodukcije u obliku imperativa daljnje akumulacije, odnosno krilatice *business as usual*, ostaje nepromijenjena. Imajući taj kontekst u zalogu, bit će nam jasnije kako je ideja neoliberalizma iz sjene relativne opskurnosti izvučena na svjetlo dana 1970-ih te postala hegemonijski modus diskursa kao ekonomsko-politička doktrina. Procese *deregulacije, privatizacije, fleksibilizacije rada, prekarizacije, povlačenja države* iz mnogih područja socijalne skrbi Harvey svodi na zajednički uzročnik – neoliberalizam, koji odmah u uvodu definira kao teoriju „političko-ekonomskih praksi koja tvrdi da će ljudska dobrobit najviše napredovati ako se individualnim poduzetničkim slobodama i sposobnostima dopusti da se razbuktaju unutar institucionalnog okvira čvrstih imovinskih prava, slobodnog tržišta i slobodne trgovine“ (8). Neoliberalizam, prije svega, oživljava klasičnu sumnju liberalnih mislioca u sposobnost države da upravlja ekonomskom politikom. Drugim riječima, ideja je da će društvena dobit biti maksimizirana ako se

maksimiziraju domet i učestalost tržišnih transakcija te stoga treba cjelokupno ljudsko djelovanje privesti u oblast natjecanja i tržišne izloženosti. Međutim, David Harvey bistrom analitičkom oštricom prokazuje temelje takve postavke i sugerira da se tu radi o dalekosežnom povijesnom kretanju prema sve većoj društvenoj nejednakosti i restauraciji ekonomske moći viših klasa. Nakon Velike depresije 1930-ih godina i dva svjetska rata, u 20. stoljeću uslijedilo je restrukturiranje oblika država i međunarodnih odnosa s ciljem da se spriječi povratak katastrofalnih okolnosti koje su ozbiljno ugrozile kapitalistički poredak, odnosno nesmetanu cirkulaciju kapitala. David Harvey naglašava: „trebalo je spriječiti ponovno uskrsavanje međudržavnih geopolitičkih rivaliteta koji su doveli do rata. Da bi se osigurali mir i socijalna stabilnost unutar pojedinih država, bilo je potrebno iznaći neku vrstu klasnog kompromisa između kapitala i rada“ (15). Na međunarodnoj su razini dogovori u Bretton Woodsu stvorili novi svjetski poredak, a osnovane su i različite institucije koje će osiguravati stabilnost i opću dobrobit, poput Ujedinjenih naroda, Sv-

jetske banke, MMF-a s ciljem stabilizacije međunarodnih odnosa. U to je vrijeme kejnsijanizam bio općeprihvaćena dogma temeljena na klasnom kompromisu kojemu je u temelju bila ideja da bi država trebala biti usredotočena na postizanje pune zaposlenosti, ekonomskog rasta i dobrobiti svojih građana te da državnu moć treba slobodno koristiti da bi se ti ciljevi postigli (slikovito: Keynesova *vidljiva ruka* operaciono je bila bolje rješenje od Smithove *nevidljive ruke*). Takvu konstelaciju odnosa Harvey naziva „uklopljenim liberalizmom“ (*embedded liberalism*) kako bi signalizirao da su tržišni procesi i poduzetničke aktivnosti bile obuhvaćene mrežom socijalnih i političkih ograničenja te regulativnim okruženjem koje je u nekim slučajevima obuzdavalo, a u drugima poticalo ekonomske i industrijske strategije. Dakako, državno planiranje (a u nekim slučajevima i državno vlasništvo) nad ključnim sektorima (ugljen, čelik, automobilska industrija) nisu bili ništa neuobičajeno. Nadolazeći neoliberalni val sastojao se upravo u oslobađanju kapitala tih restrikcija. Uklopljeni liberalizam dao je velike stope ekonomskog rasta u

naprednim kapitalističkim zemljama tijekom 1950-ih i 1960-ih, međutim, krajem 60-ih počeo se urušavati. Znakovi ozbiljne krize akumulacije kapitala bili su sveprisutni, nezaposlenost i inflacija svugdje su rasle čime je započela globalna faza „stagflacije“ koja je trajala veći dio 1970-ih. Padom profitnih stopa i sve oskudnijim dividendama, više klase su se, kako naglašava Harvey, „osjetile ugroženima“ (21). Na krilima Društva Mont Pèlerin i renomiranog austrijskog političkog filozofa Friedricha von Hayeka te ekonomista čikaške škole (Miltona Friedmana) započelo je lobiranje usmjereno ka dokidanju kompromisa između rada i kapitala. Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji i Ronald Reagan u SAD-u bili su nosioci neoliberalne agende 1980-ih godina. Autor naglašava da je neoliberalizacija značila i financijalizaciju svega: „val inovacija u području financijskih usluga proizveo je ne samo neusporedivo sofisticiraniju pre mreženost i povezanost nego i nove vrste financijskih tržišta utemeljenih na sekuritizaciji, derivatima i svim vrstama trgovine ročnicama (*futures*)“ (36). Vidimo da se dogodilo nedvojbeno premještanje moći iz sfere

proizvodnje i industrijskog kapitala prema svijetu transnacionalnog špekulantskog kapitala. U drugome poglavlju naslovljenom „Izgradnja pritiska“ David Harvey iscrpno opisuje način na koji je riječ „sloboda“ služila da „zdravorazumski“ pokrije sve registre neoliberalne doktrine (osim, dakako, socijalne pravde). Sustavno demontiranje države blagostanja (*welfare state*) poduzimano je bez obzira na očigledne kontradikcije u praksi neoliberalizma. Najočitiiji je primjer uloge koji zadržava država u toj konstelaciji od koje se očekivalo stegnuće, međutim, upravo se ona pokazala ključnom pri spašavanju posrnutih banaka krajem 2008. godine. Harvey navodi da „unatoč svoj retorici o ozdravljenju bolesnih ekonomija, ni Velika Britanija ni SAD nisu postigle visoke razine ekonomskog rasta 1980-ih godina, što sugerira da neoliberalizam baš i nije bio neki odgovor na molitve kapitalista“ (89). Postojana činjenica unutar ove kompleksne povijesti neoliberalizacije jest univerzalna tendencija povećanja socijalne nejednakosti i izlaganja najslabijih elemenata svakog društva nemilosrdnim nasrtajima marginalizacije. U šestome poglavlju naslovljenom

„Neoliberalizam na kušnjama“ David Harvey naglašava, brojnim empirijskim primjerima, da je glavno i suštinsko postignuće neoliberalizacije bila vertikalna redistribucija, a ne stvaranje bogatstva. Drugim riječima, što je netko bio više na dohodovnoj ljestvici, to je bila veća mogućnost da se okoristio neoliberalizacijom ekonomskih odnosa.

Kriza iz 2008. nije načinila pomak u mentalnim obrascima vodećih ortodoksnih ekonomista jer, nažalost, još uvijek živimo pod neoliberalizacijom svih segmenata društva, što znači prihvaćanje ili podvrgavanje setu pravila koja su nužna za akumulaciju kapitala. Još uvijek živimo u društvu u kojemu neotuđiva prava pojedinaca na privatno vlasništvo i profitnu stopu nadjačavaju sve druge koncepcije neotuđivih prava. Financijska kriza otvorila je u intelektualnome polju niz pitanja koja se tiču nanovog preispitivanja odnosa nacionalne države i kapitalističkih tržišta u kontekstu rasprave o međunarodnoj podjeli rada i novome režimu akumulacije. Značaj je ove knjige u tome što neposredan odnos između onog *ekonomskog* i onog *društvenog* sagledava dijalektički, a ne kao tobože izolirane fenomene.

Promjena odnosa rada i kapitala izazvana nametnutim mjerama štednje, financijalizacijom i još izraženijim pritiscima prema komifikaciji javnih institucija i privatizaciji javnih usluga i dobara zahtijevaju promišljanje gore spomenutih pitanja kao uvjet mogućnosti teorijski smislenog i politički adekvatnog djelovanja ljevice te utoliko je ova knjiga vrlo vrijedan prilog tom nastojanju. Otpor spram, u mnogim momentima duboko antidemokratske i tehnokratske, prirode neoliberalizma, podržane neokonzervativnim autoritarizmom, izaziva nužnu konvergencijsku točku oko koje bi se morale fokusirati političke borbe. Zahtjev za vraćanjem demokratskog upravljanja i odlučivanja, ekonomske, političke i kulturne jednakosti te supstancijalne pravde podrazumijeva uspostaviti platformu s koje se može adekvatno adresirati potrebna alternativa. Drugim riječima: „postoje kudikamo plemenitije perspektive slobode od onih koje neoliberalizam propovijeda. Treba ih ostvariti. Postoji kudikamo vredniji sistem upravljanja on onoga koji neokonzerativizam dozvoljava. Treba ga izgraditi“ (199).